

Hüseyin Avni Ulaş ve Birinci Mecliste Demokrasi Mücadelesi

İhsan ÇOLAK*

Halk hareketi olarak başlayan Türk kurtuluş mücadelesi, Türk toplumunun emperyalist güçlere karşı başkaldırısı olarak gelişmiştir. Ancak halk adına hareketi sahiplenen seçkinlerin iradeleri, kurtuluş sonrası yeni düzenin kökleşmesinde ön plana geçmiştir. Asker/sivil bürokrat eliyle gerçekleşen devrimin bu kısmı, toplumu radikal bir dönüşüme tabi tutmaya çalışmış ve bunu engellemeye çalışan her türlü etkiyi de bertaraf etme yolunu seçmiştir.

Buna karşılık devrimin başlangıç noktası olan halk hareketi kavramına sadık kalmaya çalışan insanlara muhalefet saflarında mücadele etmek düşmüştür. İşte Hüseyin Avni Ulaş, bürokrasinin otoritarizmine bulaşmadan, halkın devrimine, değerlerine ve en önemlisi milli iradenin tecellisi olan demokrasi ilkesine sadık kalınması için mücadele vermiş bir şahsiyettir. Fransız Devriminin “Danton”una benzetilen Hüseyin Avni; Danton’un İhtilalciler karşısına dikilip, insanların kanının akmaması için ihtilalci terörün önüne geçmeye çalışması, devrimin kendi kendini aşmaması için bir sınır konulması¹ gayretlerine mukabil, şahıs istibdadının önlenmesi, kanun hakimiyetinin sağlanması ve demokrasinin tesisi için, birinci meclis muhalefet saflarında mücadele etmiştir.

*Dağıstan Derbent Üni. Araştırma Görevlisi

Çalışmamızda öncelikle Türk devriminin geçirdiği evreler sonunda otoriter eğilimler içine girmesi ele alınacak, sonra yeni kurulan devletin otoriter eğilimlerle kuşatıldığını gören grubun gayretleriyle oluşturulan ‘Birinci Mecliste İkinci Grup’ üzerinde durulacak, en sonunda ise bu grubun önemli şahsiyetlerinden Hüseyin Avni Ulaş ve demokrasi mücadelesi, dönemin önemli olayları ışığında incelenecektir.

Türk Devrimi ve Demokrasi

Ulus devlet yapısı kurmuş ulusal önderler, hedefledikleri modernleşme ve kalkınmayı gerçekleştirmek için güçlü bir idari yapı mekanizmasının gerekli olduğunu düşünürler. Bu önderlerin genel eğilimi, çağdaşlaşmanın amaçlarını tek ve egemen bir parti yönetimi ve güçlü bir hükümet aracılığıyla gerçekleştirmektir. Her ne kadar çağdaşlaşma amaçlı yönetimlerin önderleri iktidarların otoriter yapılarının geçici olduğu teminatını verseler bile, otoriter yönetimin geçici olma ve daha sonra katılımcı demokrasiye geçiş özelliği fazla güven verici değildir. Çevre şartları ve konjonktürün gerekleri demokratik katılımcı yönetimin oluşmasına zemin hazırlasa dahi, otoriter geleneğin alışkanlıklarını kolay kolay bırakamayacağı tehlikesi karşısında yapılacak çok şey yoktur.²

Türkiye örneğinde belirgin şekilde görülen demokratikleşmede günümüzde dahi görülen zorlanma, sistemin otoriter yapıyla meydana gelen sıkı bütünleşmesi ve güçlü hükümet alışkanlıklarından kurtulamamasıdır. Şerif Mardin bu sorunun kaynağını şu şekilde izah eder:

“Devrimin devlete bakan yönünü esas alan cumhuriyet ideologları, bireye bakan yönünü gözardı etmişler ve bu alanda özgürlükler ve demokrasi sorunu ortaya çıkmıştır. Kurulacak yeni yapıya uygun vatandaş tipinin oluşturulmasından sonra yekvücut olan vatandaşlar için iyileştirici çalışmalarda bulunmak hedeflenmiştir. Sorun ise burada başlar, ‘Cumhuriyet devrimleri ‘devlet’ temelini kurmakta ve ‘devlet’ kavramıyla yapılabilecek işlerde başarılı olmuştur. Devrimlerimizin krizin önemli bir eksenini ise çağdaş kişiliğin yapı problemleriyle keştiği noktada ortaya çıkmıştır.”³

Yukarıdaki ifadelerde de belirtildiği gibi, Türk İnkılabının ilk yıllarında demokrasi ilkesine çok fazla yer verilmemesinin sebebi, inkılabın dönüştürücü amacına, katılımcılık ve birey kavramlarının menfi tesir edeceği gerçeği olarak görülmektedir. Tarık Zafer Tunaya bu konuda, öncelikli olanın, ulusal planda oluşumların meydana getirilmesi ve kişi olarak Türk’ün yaşayabileceği ve gelişeceği çevre, bağımsız bir ülke oluşturma olduğunu zikreder. Kişisel planda insan ögesiyle uğraşmanın daha sonra, ancak bugün ön plana alınacağını da ekler.⁴

Demokrasilerinde her zaman pürüzler bulunan gelişmekte ve az gelişmiş olan ülkelerde olduğu gibi bizde de, Batı dünyasının karakteristik özelliklerinden oldukça farklılık gözlenir.

“Türkiye’de neredeyse kutsallaştırılmış bir devletçi zihniyet ve düşünce geleneği vardır. Doğrudan doğruya demokrasinin öznelere olması gereken unsurlar arasında bile, sivil olanın meşruiyeti ve devletin fonksiyonlarının bu

çerçevede üretilmesi gerekliliği anlayışı dahi gelişmemiştir”⁵

Otoriter yönetim şekli Türk toplumunun yabancı olmadığı bir yönetim şeklidir. Osmanlı Devleti bireylerin örgütlenmesi, tarım toplumuna dinamizm kazandırmak için geleneksel tarım toplumlarının “merkezkaç” eğilimlerinin engellenmesi ve eski Türk topluluklarının kabileci eğilimleri ve parçalanmış yapılarının tasfiyesi için siyasi merkezîyetçiliği bir hayatîyet meselesi olarak işletmişlerdir. Ancak, Tanzimat’la birlikte ülkenin batılılaşma sürecine girmesi sonucu ortaya çıkan asker-sivil bürokrat ve batıcı aydın kesiminde halka bakış değişmiş, halka medeniyet götürmek misyonunu yüklenen seçkin sınıf dönüştürücülük görevini üstlenmiş, ve medeniyet havariliği içine girmişlerdir. Pozitivizm kılıcını kuşanmış ve devrim sonrası cahil halka yeni iyi ve doğruları kazandırmaya çalışan Cumhuriyet bürokrasisi de bütün iyilikleri ve doğruları halka benimsetirken tepeden inmece, jakoben bir ideoloji halinde tezahür etmiştir.⁶

İnkılapların otoriter devletin ideolojik aracı olarak kullandığı Tek Parti döneminde, ya demokrasi uğruna inkılap ve halkı dönüştürme hareketlerinden vazgeçilecek, ya da demokrasinin zamanının gelmediğinden bahisle bu kavram gündemden kaldırılmaya çalışacaktı. İkinci uygulama öne çıkarken, biraz daha değişik olarak, cumhuriyetin faziletlerinden bahsedilirken, demokrasiden hiç söz edilmemesi, dönemin yöneticilerinin demokrasi konusunda zamanın erken olduğu görüşünde olduklarının göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Antidemokratik düşünce geleneğinin pratik uygulamasının kökleştiği dönemde, demokrasiyi imkansız gören zihniyet, toplumu aydınlar tarafından terbiye edilecek bir kitle olarak görmekle demokrasiyi gündelik hayat içinde özgür bir tartışma ortamında üretmek şansını, cumhuriyetin temellerini atarken kaybetmiştir. “Cumhuriyet tarihi demokrasinin tarihi değil,

aksine ordu ve bürokrasinin denetimi ve kitleleri devletin resmi ideolojisi haline gelen Kemalist görüşün çizgisine çekmenin tarihi olmuştur.”⁷ Türkiye Cumhuriyeti İnkılap seçkinlerine göre demokrasi, ulaşılması gereken bir hedef olmasına karşın mevcut zeminde uygulanması mümkün olamayacaktır. Gerekli sosyal ve kültürel altyapılarını tamamlamayan halka uygulanacak olan eğitim ve dönüştürme işlemi sonucunda hedef kitlenin sosyalleşmesinin sağlanmasından sonra demokrasi kurumları ile birlikte işletilebilecektir. Aksi yönde düşünenlerin muhalefet örneğine geçmeden önce, bu yönde düşünen seçkinler arasında dikkati çeken bir örneğe kulak verilecek olursa, Türk devriminin önemli ideologlarından Recep Peker’e göre, gerçek demokrasinin mülkîyeti esas kabul etmesinin yanında sermaye ve işçi sınıfını kontrol altına alan, “liberalizmin kaos ortamı”na fırsat vermeyen ekonomide “ılımlı” siyaset ve idarede” “sıkı” bir devletçilik ve “otoriter demokrasi” esas alınmalıdır.⁸

Birinci Mecliste “İkinci Grup”

Yeni Türk devletinin kuruluşunda bu düşünce içinde bulunan fikir adamlarının yanısıra “Padişahlığın monist yapısından kurtulalım derken yeni despotizmin ağına düşme tehlikesini” dile getiren ve milli iradenin tecellisi için milli meclisin işlerliğe kavuşturması gerektiği üzerinde fikirler ileri süren siyaset adamlarına da rastlanmaktadır.⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulduğunda öncelikli hedefi emperyalist saldırılara karşı mukavemet olduğu için yek vücut bir görüntü arz etmekteydi. Ancak zamanla rejim yerleşip de farklı görüşler ortaya çıkınca, başgösteren otoritarizm karşı mücadeleye eden ve esasta fikir ayrılıkları olmamasına rağmen usulde yapılan uygulamalara demokrasi ilkesini ihlal ettiği düşünce ile karşı çıkan “ikinci grup” bu kaygılarını yüksek sesle ifade ederek muhalefet cephesinde mücadele etmek zorunda bırakılmıştır.¹⁰ Rauf Orbay’ın bu grup hakkındaki sözleri kayda de-

ğerdire:

“Muhaliflerin başında görülen Hüseyin Avni, Çolak Selahattin ve onlara iltihak eden Kara Vasıf Bey’ler, benim de Mustafa Kemal Paşa’nın da arkadaşlarımızdı. Bunların başlıca muhalefetleri “devlet ve hükümet işlerinin meclis murakebesinden sıyrılarak tek elden yürütülmeye doğru gittiği kanaatlerinden doğup, bunu önlemeye matuf görünüyordu. Bu noktada pek hassas olduklarını belirterek, bilhassa Mustafa Kemal Paşa’nın hem meclis hem hükümet başkanı ve aynı zamanda başkumandan olarak bütün yetkileri elinde toplamış olmasından endişe ettiklerini gizlemiyorlardı. Halbuki o günkü durumda böyle olması zaruri idi. Başka çare yoktu. Fakat bu gerçeği karşı tarafın milli hakimiyet hassasiyetine anlatmak güçtü.”¹¹

Bu grup, cumhuriyetin başlangıcında ortaya çıkan demokrasi-otoritarizm mücadelesinde milli iradenin meclis eliyle işletilmesi için gayret sarfeden siyaset adamlarından oluşmaktaydı. Muhalefet cephesinde mücadele etmek zorunda kalan ve “demokrasi” lafzını da yüksek sesle söyleyen grup üyeleri, memleketin âli menfaatleri karşısında susmak zorunda bırakılmış, hatta vatan haini ilan edilerek siyaset sahnesinden uzaklaştırılmıştır.¹²

Bu meyanda zikredilecek en önemli şahsiyet kuşkusuz dönemin ilk demokrati sayabilecek olan Birinci Meclis Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Ulaş’tır.

Yeni Türk Devleti’nin İlk “Demokrat”ı

Tanzimattan itibaren Osmanlı siyasi hayatına yön verenler, Dersaadet kökenli ve çoğunluk itibarıyla asker olan bürokratlardı. Tanzimat paşalarından İttihatçı önderlere kadar bütün siyasi oluşumlar asker/sivil bürokratlar eliyle kotarılmış, otoritarizm toplumu yönlendirmenin ve yeniden yapılandırmanın tek ve geçerli aracı olmuştur. Cumhuriyette ise gelenek devam ettirilerek çoğunluğu asker olan

bürokratlar eliyle yeni yapı kurulmuştur.¹³

Yeni kurulan devletin kurucuları içinde şüphesiz istisnalar mevcuttur. Devletin yapısı ve işleyişi üzerinde önemli etkileri olan Hüseyin Avni Ulaş bu istisnaların başında gelmektedir.

Öncelikle taşra kökenli olması onu diğer Cumhuriyet seçkinlerinden farklı kılar. 1887 yılında Erzurum'un Kümbet köyünde doğan Hüseyin Avni Bey, ilk eğitimini aldığı Erzurum'dan hukuk tahsili için ayrılmış ve İstanbul'a gelmiştir. Bu dönemden sonra siyaset sahnesinde boy gösteren Hüseyin Avni, son Osmanlı Meclisi Mebusan'ına girmiş, Kafkas cephesinde sivil milis olarak savaşmıştır. Milli Mücadele'nin başlamasından sonra ise Erzurum ve Sivas kongrelerine katılarak Anadolu Hareketi'nin önde gelen isimlerinden olmuştur.¹⁴ Asker sivil bürokrat geleneğinden ayrı olarak sivil bir eğitim ve mücadele altyapısı, onu diğerlerinden ayıran en önemli özellik olarak belirlemektedir.

Birinci TBMM'de Erzurum mebusu olan Hüseyin Avni, dönemin otoriter yönetim arzularının karşısında durmuş ve bu tutumu ile de muhalefet cephesinde mücadele etmek zorunda bırakılmıştır. Milli Mücadele, saltanatın kaldırılması, milli iradenin tesisi gibi konularda ön saflarda olan Hüseyin Avni, zamanla yönetimin bazı konularda otoritarizme kayması karşısında şiddetli eleştirilerde bulunarak bunları engellemeye çalışmıştır. Birinci B.M. Meclisi'nde Heyet-i Vekile üyesi Adnan Adıvar'ın, Hüseyin Avni hakkında *Hareket* dergisinin yaptığı ankete cevap verirken kullandığı: "*Siyasi karakteri sağlam ve cesur idi. Tenkitleri cesurane ve hürriyetperverane idi*" ifadesinin yanısıra Hüseyin Avni'nin mücadelesini tanımlarken sarfettiği: "*Birinci B.M. Meclisi'nde beni en çok yoran arkadaşlarımdan biri idi*" sözleri, onun karşıt gruptaki insanların da takdirini kazanmış bir siyaset adamı olma özelliğini tescil etmektedir.¹⁵

Hüseyin Avni muhalefetini, milli iradenin meclis eliyle işletilmesi, yönetimin tarafsızlığı, istiklâl mahkemeleri adıyla özel yetkilerle donatılmış mahkemelerin demokrasi ilkesiyle çeliştiği hususu ve temel hak ve özgürlüklerin sağlanması konularında yoğunlaştırmıştır.¹⁶

Milli iradenin meclis elinden alınıp önce Heyet-i Vekileye daha sonra da "Başkumandanlık" kanunu ile Mustafa Kemal Atatürk'e verilmesi karşısında ekibi ile birlikte şiddetli bir muhalefet atağına girişmiştir. Hüseyin Avni'nin muhalefeti karşısında Atatürk daha sonra, "*...Efendiler; Hüseyin Ayni Bey Başkumandanlık kanunu aleyhinde söz söylerken birtakım laflar sarfetmiş. Yüksek Meclise bu hareket ile milleti rezil edeceksiniz! demiş. ... Vazifeler şahıslarla olmaz; şahıs yoktur, millet vardır tarzında düsturlar ortaya atmış.*

Gerçi asıl olan millettir, sosyal topluluktur. Onun da genel iradesi mecliste tecelli etmiştir; bu her yerde böyledir. Fakat bireyler de vardır. Meclis, yurt ve devlet işlerini bireylerle, şahıslarla yapmaktadır. Her devletin işlerini çeviren şahıs ve şahıslar meydandadır. Gerçeği anlamsız nazariyelerle inkara yer yoktur."¹⁷ ifadeleriyle kendini savunacaktır. Ancak burada ifade edildiği gibi Hüseyin Avni'nin "Başkumandanlık Kanunu"na bütünüyle muhalefeti sözkonusu değildir. Kaldı ki, dönemin hassas özelliğinden dolayı askeri alanda bu kanunun gerekliliğine o da inanmaktadır. Birinci Mecliste muhalefeti incelediği hacimli çalışmasında Ahmet Demirel, Hüseyin Avni ve ekibinin bu kanun hakkındaki görüşlerini şöyle dile getirmektedir.

"*Muhalif mebuslar Mustafa Kemal Paşa'nın başkumandanlığa getirilmesine karşı çıkmamışlar, hatta destek vermişlerdir. Buna karşılık, Kanun'la Başkumandan'a kanun yürürlükte olduğu süre boyunca meclis yetkilerini kullanma hakkı verilmesini hiçbir zaman kabul etmemişler, başından beri buna karşı çıkmışlardır.*"¹⁸

Ayrıca Mustafa Kemal de, kanunda kısa bir süre içinde sınırlandırılmış olsa bile Meclis yetkilerinin bir şahsa devrinin esasen doğru olmadığını ifade etmekteydi.

*"İtiraf etmek lazımdır ki, bu yetki büyük bir yetkidir. Meclisin yetkisidir ki bana veriyor. Böyle olmakla beraber, üç ay sonra elbette ya yenilersiniz veya yürürlükten kaldırırsınız. Böyle bir yetki vermek doğru değildir. Bunun için üç ay gibi kısa bir zamanla sınırlayınız."*¹⁹

Özel olarak Hüseyin Avni'nin bu kanun hakkındaki düşünce ve/veya eleştirilerine gelince; öncelikle, Mustafa Kemal'in aynı zamanda Meclis Başkanı olması sıfatıyla sorumsuz, Başkumandanlık sıfatıyla ise sorumlu olacağını ve bu durumun oluşturacağı karmaşayı dile getirmiştir.²⁰ Muhalefetin baskıları karşısında Fevzi Çakmak'ın, verilen yetkilerin geri alınması dışarıya karşı zaaf teşkil edeceği kaygısı karşısında, Avrupalıların karşısına reşit bir millet olarak çıkmanın gereğini vurgulayarak asıl zaafın meclis üstünlüğünden taviz vererek gösterileceğini işaret etmiştir.²¹ Başkumandanlığın gereği konusunda, *"Gayemiz, düşmanı kovmaktır. Emr-i kumanda gerekliyse o başka kanundur. Fakat bu kanundur. Fakat bu kanun muhteva itibarıyla tamamen başkadır. Başkumandanlığa gerek varsa ayrı bir kanun yapalım"*²² ifadeleriyle meclis yetkisi hususundan ayrılarak, askeri uygulamalarla sınırlı bir başkumandanlık teklifi yapmıştır.

Kanunun uygulama alanlarından olan İstiklal Mahkemeleri hakkında; bu mahkemelerin el uzatmadığı alanın kalmadığı, hükümetin bütün icraatlarını eline aldığı ve meclis adına hükümler verdiğini ifade ederek, eğer bir mahkeme teşkil edilecekse bunun da hukuk kuralları içinde işletilmesi gerektiğini belirtmiştir. Her ne kadar olağanüstü bir durum içinde bulunulsa bile "inkılabın da hukuku vardır" düşüncesiyle o hukukla hareket edilmesi gerektiği üzerinde durmuş, ve devamında: *"Efendiler, siz memleketi kurtarmak istiyorsanız siz mahkemeleri ya-*

*şatmak istiyorsanız işte burada üçyüzlü mahkememiz var. Onun kudretini artırın, onun kudreti olmazsa dört mahkeme beş mahkeme adaletin bütün teşkilatını yürütemez. Bütün suistimalin önüne geçemez. Binaenaleyh tecziye edemez. Ben zannediyorum ki adli mahkemelerimizin oldukça muntazamdır. (...) Daha ziyade adliyi hakim etmeye çalışalım. Askeri firarileri için lazım ise, yalnız ona tahsis edelim. Böyle maddi manevi zarar takdirine selahiyetdar, umumi cümlelerle verilen namütehahi (tefsir ve tevile müsait cümlelerle verilen selahiyetle ve) re'yi hodiyle her şeyi hüküm altına almak, her şeye hüküm vermek selahiyetini artık refetmek, üzerinize farzdır."*²³ ifadesiyle İstiklal Mahkemeleri'nin hukuki yapı içinde telakki edilmesi ve hukukun ruhuna uygun hale getirilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Milli iradenin meclis eliyle ifade edilmesi çabalarının yanında üzerinde durulacak en önemli hususiyeti, kanunun üstünlüğüne dayalı bir rejimi yerleştirme çalışmalarıdır. Bu amaçla muhalif seslere hoşgörüyle yaklaşmanın ve kanun sınırları içinde muamele etmenin gerekliliğini ısrarla vurgulamıştır. Temel hak ve özgürlüklerle beraber basın özgürlüğünün sağlanması çabaları sırasında; *"cepheler kan ağlarken bunlar da ne oluyor?"* sorusuna verdiği cevap onun bu konuda da sergilediği hassasiyeti özetler. *"Cepheleri tutacak olan kanunudur, adalettir!"*²⁴

Hüseyin Avni'nin de içinde bulunduğu ve "demokrasi" bağlamında anlamlı bulduğumuz bu muhalefet karşısında iktidarın basın yoluyla savunulduğu görülmüştür. Sözelimi, Yunus Nadi'nin Yenigün gazetesinde yayınlanan "yeni bir cidal devri" adlı makalesinde, muhalif grup için sarfettiği, *"Bazı maksatlar için kamuoyuna tereddüt teşevvüpler aşılacak isteyen beş on kılıç arttığının gayretleri"* ifadelerinin yanısıra, *"Türk Milleti kendi istiklalini korumaya ve kurtarmaya çalışırken karşısına çıkan düşmanların en şeni'i Halife ve sultan olduğunda elbette karar kılmuştur. Hal böyle iken*

bu memlekette Sultan ve Padişah isteyen sefil ruhlar bulunabildiğini farzettirecek bazı emare ve alametler eksik değildir. Biz biliriz ki onlar vardır, ve biz biliriz ki onlar kendi kanları içinde boğulacaklardır. Bize diyecekler bulunabilir ki: Hani ya, yahu hürriyet ve serbesti? Millet emrediyor ki bu işte hürriyet ve serbesti yoktur. Kokmuş ve muzır fikirlere serbest gezmek ve serbest söyleyebilmek mesağı yoktur. İsterse onu söylemek iddiasında bulunacaklar Büyük Millet Meclisi azasından bulunsunlar!"²⁵ sözleriyle muhaliflere sert ve tehditkâr bir dille çatmıştır. Buna cevaben Hüseyin Avni'nin yapmış olduğu Meclis konuşmasında Yunus Nadi'nin "Benim fikrim dışında söz söyletmem" tavrına karşılık; kullandığı aşağıdaki ifadeler, ona karşı yakıştırmalara cevap verirken aynı zamanda inkılabın sahibinin halk olması gerektiğine ilişkin vurgusuyla, Hüseyin Avni'yi yeni devletin demokrati olarak niteleyişimizi haklı kılar görünüyör:

"Biz inkılabı fikirle yapacağız ki, payidar olabilsin. Eğer kabadayı usulünü takip edersek, korkarım ki o zaman inkılaptan mahrum kalırız. Kanla değil fikirle inkılap yapacağız. Yine makalesinde 'bunu arzu edenler isterse Büyük Millet Meclisi azası olsun' diyor. Efendi, Büyük Millet Meclisi hiçbir baskı altında değildir. (...) İnkılaplar fikir teşkilatıyla, mektebiyle gelişir. Yoksa 31 Mart hadisesi gibi bu memlekette inkılap yapılamaz. Bizim inkılabımızı bu gibi fikirler çürütmektedir. İnkılap fikrinin münevver öncüsü olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Halka hakkı hükümransininin fazilet ve meziyetini öğretmelidir. Onun tercüman-ı efkârı olan gazeteler, onun alemdarlığını ilan eden arkadaşlarımız, ilmi müna-kaşa ile bu vazifeyi yapmalıdır, ölüm tehdidiyle değil efendiler. Bu yetki kimsede yoktur. Zaten gülerim ben; Yunus Nadi Bey'in sözüyle memlekette bir bıçak kımıldayacak olursa, evvela beni vursun. Telaşım şu ki; eğer bu iş ölümlerle sonuçlanacaksa inkılap da ölecektir."²⁶

Sonuç Yerine

Mücadelesinde şahıs hakimiyeti yerine halk hakimiyetini tesis etmeye çalışan Hüseyin Avni'nin muhalefetinin tek kaynağı gönülden bağlı olduğu demokrasi ilkesi idi. TBMM'nin çıkardığı bütün kanunların eksiksiz uygulanmasını isterken, yasamanın yürütmenin üstünde olduğunu ısrarla ifade etmiştir.

Haraket dergisinde yazılan bir makalede "Milletin istiklal savaşında nasıl ön safta yer aldıysa istiklalini kazanan milletin hürriyetini tehdit eden her hareket karşısında da gürledi. Birinci meclisin demokrasi kahramanı oldu. Millete, fikri inkılabı uyandıralım aksi takdirde yarın gene müstebit bir sultanın esiri olursunuz diyordu."²⁷ ifadeleriyle anlatılan Hüseyin Avni, aynı dergide Denizcioğlu imzalı yazıda "Yalnız alkış gürültüsüne alışmış olan kulaklara, ilk büyük millet meclisinde biraz da hakkın, adaletin, kanunun, sesini ulaştırmak istedi."²⁸ denmektedir. Nurettin Topçu ise bu demokrasi havarisi hakkında; "En büyük korkusu şark despotizminin yeniden hortlamasıydı."²⁹ yorumunu yapıyor.

Muammer Asaf'ın naklettiği, dönemin Bahriye Vekili İhsan Yavuz'un şu sözleri Hüseyin Avni'nin davasını izahta bize yardımcı olacaktır. "Bizim en büyük hatamız, Hüseyin Avni'nin kapatmaya çalıştığı kapıyı açık tutmakta endişemiz oldu. Bu yüzdendir ki inkılabın mev'ud meyvesini çürüttük."³⁰

Görülüyor ki, Hüseyin Avni, hukukun üstünlüğü, demokrasi, milli iradenin tesisi yönündeki çalışmaları ile muhalif olduğu grup tarafından bile takdir edilmiştir. Birinci Mecliste grubu ile birlikte yapmış olduğu kanun çalışmaları ve otoriter eğilimler karşısında gösterdiği mücadeleler ile döneme damgasını vurmuş önemli şahsiyetler arasına girmiştir. Sivil başkaldırı kavramına anlam kazandıracak gayretiyle Gandi'ye, birlikte yapılan devrimin sapsamasından endişe ederek muhalefet saflarına geçmesi ile Danton'a benzetilen³¹ Hüseyin

Avni Ulaş, hayatının her döneminde yılmayan bir demokrasi savaşçısı olarak tarihe kaydedilmiştir.

NOTLAR

1. Server Tanilli, *Fransız Devriminden Portreler*, (İstanbul: Cem Yayınları, 1993), 36.
2. a.g.e. 369.
3. Şerif Mardin, "Atatürkü Anarken." *Türkiye Günlüğü*, (Mayıs-Haziran 1994), 7-9.
4. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiyenin Siyasal Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, (İstanbul: Yedigün Matbaası, 1960) 228.
5. Vedat Bilgin, "Türkiye'de Antidemokratik Düşünce Geleneği Üzerine" *Türkiye Günlüğü*, (Nisan 1989), 16.
6. a.g.m., 16.
7. Erkan Akın, "Kemalizm, Laiklik, Halkçılık ve Demokrasi " *Türkiye Günlüğü*, (Kış 1990), 80.
8. *CHP Dördüncü Büyük Kurultayında Recep Peker'in Söylevi*, Ankara : Ulus Matbaası, 13.5.1935.
9. Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, (İstanbul: İletişim Yay., 1995), 229.
10. a.g.e., 230.
11. Feridun Kandemir, *Hatıralar ve Söylemedikleriyle Rauf Orbay*, (İstanbul: Yakın Tarihimiz Yay., 1965), 57.
12. Lütfü Bornavalı, "Partiler Karşısında Hüseyin Avni", *Hareket Dergisi*, Sayı 13, (Mart-Nisan 1948).
13. Demirel, a.g.e., 50.
14. *Ana Britannica*, Cilt. 21 Ana Yay. 1990, "Hüseyin Avni Ulaş " maddesi.
15. *Hareket Dergisi*, "Hüseyin Avni Ulaş Hakkında Anket." Sayı 14 (Mart 1948).
16. Mehmet Altan, "Cumhuriyet'in İlk Demokrati Hüseyin Avni Ulaş'ı Rahmetle Anıyorum..." *Sabah Gazetesi*, 31.9.1994.
17. Muammer Çelik, *Hüseyin Avni Ulaş*. (İstanbul: Erzurum Kitaplığı Yayınları, 1996), 360.
18. Demirel, a.g.e., 260.
19. *TBMM Gizli Zabıt Cerideleri*, cilt 11. (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1985), 166.
20. a.g.y., 414.
21. a.g.y., 327.
22. a.g.y., c. 111., 317 .
23. a.g.y., 614-615.
24. Aktaran Demirel, a.g.e., 375.
25. Yunus Nadi, "Yeni Bir Cidal Devri" *Yeniün Gazetesi*, 26 Kasım 1922.
26. TBMM. Z. C. Cilt: 27. 47-48 den aktaran Ahmet Demirel, a.g.e. 499-500.
27. Cahit Okurer, "Karakter Kahramanı Hüseyin Avni", *Hareket Dergisi*, sayı 24, (Ocak, 1949).
28. Denizcioğlu, "Hüseyin Avni Ulaş'a dair bir katre düşünce", *Hareket*, sayı 24, (Ocak-1949).
29. Nurettin Topçu, *Birinci Devre Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Ulaş*, (İstanbul: Milliyetçi Derneği Neşriyatı, 1958).
30. Muammer Asaf, "Hüseyin Avni Ulaş", *Hareket*, sayı 14, Nisan-1948.
31. Nurettin Topçu, "Hüseyin Avni", *Hareket*, sayı 13, Mart-1948.

KAYNAKLAR

Akın, Erkan, "Kemalizm, Laiklik, Halkçılık ve Demokrasi", *Türkiye Günlüğü*, Kış 1990.

Altan, Mehmet, "Cumhuriyetin İlk Demokrati Hüseyin Avni Ulaş'ı Rahmetle Anıyorum...", *Sabah*, 31.9.1994.

Ana Britannica, Cilt 21, İstanbul: Ana Yay. 1990.

Asaf, Muammer, "Hüseyin Avni Ulaş", *Hareket*, sayı 14, Nisan 1948.

Bilgin, Vedat, "Türkiye'de Antidemokratik Düşünce Geleneği Üzerine", *Türkiye Günlüğü*, Nisan 1989.

Bornavalı, Lütfü, "Partiler Karşısında Hüseyin Avni", *Hareket*, sayı 13, Mart-Nisan 1989.

CHP Dördüncü Büyük Kurultayında Recep Peker'in Söylevi, Ankara: Ulus Matbaası, 13.5.1935.

Çelik, Muammer, *Hüseyin Avni Ulaş*, İstanbul: Erzurum Kitaplığı Yayınları, 1996.

Demirel, Ahmet, *Birinci Mecliste Muhalefet*, İstanbul: İletişim Yay., 1995.

Denizcioğlu, "Hüseyin Avni Ulaş'a Dair Bir Katre Düşünce", *Hareket*, sayı 24, Ocak-1949.

Hareket Dergisi, "Hüseyin Avni Ulaş Hakkında Anket", Sayı 14, Mart -1948.

Kandemir, Feridun, *Hatıralar ve Söylemedikleriyle Rauf Orbay*, İstanbul: Yakın Tarihimiz Yay., 1965.

Mardin, Şerif, "Atatürk'ü Anarken", *Türkiye Günlüğü*, Mayıs-Haziran 1994.

Nadi, Yunus, "Yeni Bir Cidal Devri", *Yeni Gün Gazetesi*, 26.11.1922.

Okurer, Cahit, "Karakter Kahramanı Hüseyin Avni", *Hareket Dergisi*, Sayı 24, Ocak-1949.

Tanilli, Server, *Fransız Devriminden Portreler*, İstanbul: Cem Yay., 1993.

TBMM Gizli Zabıt Cerideleri, Cilt II, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1985.

Topçu, Nurettin, "Hüseyin Avni", *Hareket*, sayı 13, Mart-1948.

-----, *Birinci Devre Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Ulaş*, İstanbul: Milliyetçi Derneği Neşriyatı, 1958.

Tunaya, T. Zafer, *Türkiye'nin Siyasal Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul: Yedigün Matbaası, 1960.